SEBAHATTİN ÇELEBİ FRANKFURT

İznik'in kayıp fısıltısı

Tarihin en büyük dönüm noktaları, nadiren zafer taklarının altında ya da savaş meydanlarında yaşanır. Gerçek kırılmalar, sessiz koridorlarda, mürekkebe batırılmış bir kalemin ucunda, bir imparatorun kaş çatışında ve tek bir kelimenin fısıldanışında saklıdır. O kelime, bir medeniyetin ruhuna ya sihirli bir mühür gibi basılır ya da en derinine saplanmış bir zehirli hançer gibi kalır.

Milattan sonra 4. yüzyılın başları... Roma İmparatorluğu, Hristiyan kanıyla sulanan arenaların dehşetinden yeni çıkmış, huzursuz bir nefes alıyordu. İmparator I. Konstantin, gökyüzünde gördüğünü iddia ettiği bir haç sembolüyle iktidarını perçinlemiş, bir zamanlar yeraltında gizlenen din, artık güneşin altında, sarayın himayesindeydi. Ama bu, aldatıcı bir bahar sabahıydı. Yüzeyin altındaki ruhani fay hatları, büyük bir depremin habercisi gibi tehlikeli bir şekilde gıcırdıyordu. Bu, sadece bir teoloji savaşı değildi; bu, Tanrı'yı bilmenin iki kadim yolunun amansız mücadelesiydi. Bir yanda, Mısır'ın mistik ruhunu taşıyan İskenderiye vardı; burada Tanrı, Platon'un idealar dünyasından süzülen, akılla değil, ruhsal bir vecd *(gnosis)* ile hissedilen bir sırdı. Diğer yanda ise Suriye'nin mantık kalesi Antakya; burada Tanrı, Aristoteles'in keskin mantığıyla anlaşılması, tanımlanması ve kategorize edilmesi gereken bir gerçeklikti. Biri Tanrı'ya şiirle, diğeri ise denklemlerle yaklaşıyordu. Bu iki dünyanın çarpışması kaçınılmazdı. Ve bu çarpışmanın adı olacak adam, henüz gölgelerdeydi.

Libyalı vaiz: Bir peygamberin aklı, bir asinin cesareti

Sahneye, imparatorluğun entelektüel kalbi İskenderiye'de çıkan Libya doğumlu o vaiz, Arius girer. Onu sadece bir din adamı olarak görmek, bir şelaleyi sadece akan sudan ibaret sanmak olur. Arius, bir fikrin vücut bulmuş haliydi. Çileci yaşamı, zayıf bedeni ve hipnotize edici hitabetiyle kitleleri etkilerken, zihninde Antakya'daki efsanevi öğretmeni, Şehit Lukianos'un mirasını taşıyordu. Lukianos, Roma tarafından şehit edilmiş bir alimdi ve okulu, imparatorluk tarafından her zaman şüpheyle bakılan bir yer olmuştu. Öğrencilerine Tanrı'nın mutlak birliğini ve mantığın kutsallığını öğretmişti. Bu okuldan mezun olan *"Lukianosçular"*, imparatorluğun kilit noktalarına dağılmış, birbirini kollayan, kader anı geldiğinde birlikte hareket edecek entelektüel bir kardeşlik ağı oluşturmuştu. Arius, bu ağın en parlak ve en cüretkâr halkasıydı.

Onun tezi, bir kelebeğin kanat çırpışı gibi masum görünüyor, ama bir fırtınayı başlatıyordu.

Tanrı'nın Dokunulmaz Tekliği *(Monos Agennetos)*: Arius için her şey burada başlıyordu. Tanrı, tanımı gereği, *"Doğurulmamış Olan"*dı. O, varlığının sebebi olmayandı. Ezeli, ebedi, değişmez ve bölünmezdi. Bu, onun için pazarlık edilemez tek hakikatti. İşte ilk fısıltı burada başlayacaktı. Arius, kendini bir sapkın olarak değil, paganizmin çok tanrılı kalıntılarına karşı savaşan son gerçek tek tanrıcı olarak görüyordu. Rakiplerinin *"Baba, Oğul ve Kutsal Ruh"* üçlemesi, ona göre Tanrı'yı üçe bölmekle eşdeğerdi ve bu, mantığa ve imana en büyük ihanetti.

Oğul'un Yaratılışı *(Ex Ouk Onton)*: Eğer Tanrı bölünemezse, Oğul O'nun özünden bir parça koparak var olamazdı. Öyleyse tek bir seçenek kalıyordu: Oğul, Baba tarafından *"hiç yoktan" (ex ouk onton)* yaratılmıştı. Bu, Oğul'un bir başlangıcı olduğu anlamına geliyordu. Ve Arius'un o meşhur, imparatorluğu sarsan sloganı buradan doğdu.

"Onun olmadığı bir zaman vardı."

Bu cümle, Hristiyanlığın temellerine yerleştirilmiş bir dinamitti. Oğul, ezeli değildi. O, zamanın kendisinden önce yaratılmış olsa bile, bir yaratıktı.

İznik'in ardından imparatorlukta bir cadı avı başladı. Arius'un kitapları, özellikle de o meşhur Thalia, meydanlarda yakıldı. Bu, Hristiyanların daha bir nesil önce kendi kutsal metinlerini Romalılardan nasıl sakladıklarını unutarak, şimdi birbirlerinin kitaplarını ateşe atmalarının trajik ironisiydi. Biz bugün Arius'u, sadece onu yenen düşmanlarının yazılarından, onların alaycı alıntılarından tanıyoruz.

Ahlaki Yükselişle Gelen Tanrısallık: Peki, İsa nasıl Tanrı olmuştu? Arius'a göre onun tanrısallığı, doğuştan gelen bir hak değil, kazanılmış bir statüydü. Bir yaratık olduğu için özünde *"değişken"* bir iradeye sahipti; yani günah işlemeyi seçebilirdi. Ancak o, kusursuz bir ahlaki iradeyle her zaman *"Baba"*'ya itaat etmeyi seçti. Bu sonsuz itaati sayesinde, Tanrı onu evlat edindi ve ona *"Tanrısallık"* unvanını bir lütuf olarak bahşetti. Bu, Hristiyanlığı felsefi bir soyutlamadan çıkarıp ahlaki bir drama dönüştürüyordu. İsa, ulaşılamaz bir Tanrı değil, takip edilebilecek nihai bir rol modeldi.

Bu fikirleri yaymak için kaleme aldığı Thalia *(Şölen)*, antik dünyanın viral içeriğiydi. Rakipleri bu eseri, *"ayyaşların ve ahlaksızların ağzında sakız olan bayağı mısralar"* olarak tanımlasa da, etkisi inkâr edilemezdi. Thalia'nın ritmik mısraları, İskenderiye limanındaki bir denizcinin dilinden Efes'teki bir tüccarın kulağına, oradan da Roma'daki bir senatörün merakına ulaşıyordu. Arius'un başlattığı yangın, artık kontrol edilemez bir boyuttaydı.

İmparator Konstantin, bu yangını söndürmek için değil, kontrol altına alıp kendi gücünün ocağında kullanmak için İznik'i seçti. Göl kenarındaki bu şirin kent, bir anda dünyanın en önemli yerine dönüştü. Ancak İznik Konsili, dışarıdan görüldüğü gibi, ruhani liderlerin ilhamla dolu bir arayışı mıydı? Yoksa kayıp fısıltılar bize başka bir hikâye mi anlatıyor?

İmparatorun Gerçek Tanrısı

Konstantin'in Hristiyanlığı samimi değildi; stratejikti. Onun asıl inancı, Roma'nın yenilmez gücünü simgeleyen Güneş Tanrısı Sol Invictus'tu. Hristiyanlığın *"Oğul"*'u, onun için Güneş'in ilahi bir yansıması, gücünü yeryüzündeki temsilcisi olan imparatora aktaran bir aracıydı. Bu Oğul'un, sıradan bir yaratık olması kabul edilemezdi. İmparatorun otoritesinin tanrısal olması için, dayandığı Oğul'un da mutlak Tanrı olması gerekiyordu. İznik, teolojik bir sorunu çözmek için değil, imparatorun tanrısal meşruiyetini tesis etmek için toplanmıştı.

Lüks İçinde Kurulan Tuzak

İmparator, piskoposları İznik'e devletin tüm imkânlarıyla getirdi. Onları lüks villalarda ağırladı, şölenler düzenledi. Bu bir cömertlik miydi, yoksa bir sindirme politikası mı? Yıllarca mağaralarda saklanmış, işkenceden geçmiş bu adamlar, kendilerini bir anda imparatorun *"altın kafesi"* içinde buldular. Özgürce tartışabilirler miydi? Yoksa imparatorun arzusuna karşı çıkmanın bedelinin sürgün ve ölüm olduğunu biliyorlar